

A pedagógiai helyzetek felismerésének és elemzésének jelentősége a pedagógusképző intézetekben

„Bátor embert nem nevelhetünk anélkül, hogy olyan körülmények közé ne hozzuk, amelyekben ő maga kimutathatja férfiasságát, bátorságát.”

(Makarenko: V. P. T.)

A pedagógiai helyzetek elemzése nagyon értékes módszere a pedagógiai, a pszichológiai kutatásoknak. A személyiség formálásban látnunk kell a mély átélés, az élmény szerepét. A társadalmi gyakorlatba ágyazottan jöttek létre azok a jellemvonások, amelyeknek kialakítására nevelésünkkel törekszünk.

„Adja át magát az ember a mély, életszerű cselekvéseknek, zúdulni fognak rá az élmények. Az élmény, azokból a tettekből születik, amelyekben az emberek közötti viszonyok szövődnek és oldódnak; ahogy maguk a tettek is, különösen azok, amelyek az ember életében lényeges körülményekké válnak, élményekből születnek. Az élmény a külső és belső cselekvésnek eredménye is, előfeltétele is.”*

A pedagógusképző intézetekben a pedagógiai szituációkat kettős értelemben kell elemezni:

1. Pedagógiai helyzetteremtés, a *gyermek* magatartásának vizsgálata és elemzése meghatározott szempont szerint létrehozott feladat és konfliktushelyzetben.
2. Pedagógiai helyzetteremtés a *pedagógus*, *pedagógusjelölt* magatartásának vizsgálata és elemzése szempontjából.

A pedagógusjelölteket fel kell készítenünk erre a feladatra is. Meg kell ismerniük a pedagógiai helyzetek mindkét megoldását. A nevelésméлет, a pszichológia előadásai, szemináriumi foglalkozások, valamint a pedagógiai gyakorlatok — a pedagógiai diákkörök foglalkozzanak tervszerűen a pedagógiai szituációk kérdésével és problémáival.

Az általános iskolai tankönyvekben a pedagógiai tárgyú olvasmányok bemutatnak, leírják számos pedagógiai szituációt. Ezek között találunk példát a gyermek magatartásának vizsgálatára, és találunk olyan anyagot is, ahol a pedagógus vagy felnőtt magatartást elemezhetjük. Helyes egy-egy osztály tankönyvi anyagát rendszerezve a Nevelési Terv és Nevelőmunka az általános iskolában c. kiadványok figyelembevételével kigyűjteni (tanítójelöltjeink ezt már következetesen végzik). A pedagógia és a lélektani ismeretek vonatkozásában jelöltjeink elemzik is ezeket az olvasmányokat. Kitérnek arra is, hogy egy-egy ilyen olvasmány hogy épülhet az „osztály” az „egyen” nevelési tervébe egy konkrét osztály viszonylatában.

Kérdezem az eddigi gyakorlatban megtörtént-e ezeknek az olvasmányoknak ilyen felhasználása a nevelőmunkában? Mikor és milyen pedagógiai feladatot jelent egy-egy ilyen olvasmány feldolgozása konkrét közösség, egyén nevelése érdekében?

* Sz. L. Rubinstein Általános Pszich. alapjai I. kötet Bp., 1964. 35. old.

A második olvasókönyv anyagából emeljük ki egy ilyen olvasmányt. „*Esik az eső*”. Az olvasmány Jancsit állítja a pedagógiai szituáció középpontjába; reggel van, iskolába kellene mennie, egyedül van otthon, zuhog az eső — messze van az iskola — ő még kicsi, és „csak úgy ömlik az eső”.

De látja a postást — munkások mennek a gyárba — a szomszédból a nagymama kosárral a karján megy a boltba, amely az iskolánál messzebb van... Mérlegeli a motívumokat, és kimondja: „Lám, mindenki dolgozik, ha zuhog is az eső — csak én félek a víztől?”

És dönt (egyedül maga a gyermek) — elmegy ő is az iskolába. Itt a gyermek viselkedését figyelhetjük meg egy adott olvasmány anyagából, adott pedagógiai szituációban.

Találunk bőven olyan anyagot is, ahol a pedagógus, vagy felnőtt oldja meg a konfliktust, vagy mondja ki a pedagógiai tanulságot. *A kis vödör* c. olvasmány, *A kékszíni falevelek*, *A nagyapó*, *A nehéz négycarajáros* stb.

A kis vödör c. olvasmányban az öreg tanító figyelme a gyermekek tevékenységét, cselekedetét. Két vödört találunk a kertben, az egyik a kisebbet, a másik a nagyobbat választja. Az olvasmány végén két mézzel telt edényt tesz eléjük. Egy nagyobb csuprot és egy kis üveg pohárkát: Választaniuk kell munkájuk szerint... A kékszíni falevelekben a tanítónő vezeti el a tanulót az erkölcsi ismeretig. „Ügy adj, hogy el is fogadják”. Elképzelhető a filmek felhasználása is olyan formában, hogy egy bizonyos részt vetíték le csupán, és a befejezést a tanulókra bízom. A tanítójelöltek esetében nekik adom fel a befejezés mind a kétféle megoldását. Mit tenne a gyermek az adott szituációban, és mit tenne a pedagógus adott esetben?

Nem lehet elegendő azonban csupán olvasmány, film anyagra építenünk a személyiségjegy kialakításánál. Magának a gyermeknek, gyermekközösségnek meg kell élnie a maga valóságában a pedagógiai szituációt, a keletkezett konfliktushelyzetet. A pedagógusnak és a pedagógusjelöltnak hasonlóképp.

Csoportommal hospitáltunk a gyakorló egyik második osztályában. Elkezdődött a tanítás. Évi elkésert. Félénken, szomorú büntudattal lépett be a tanterembe. Az osztály szeme ráirányult. Iszonyatos, megvető „hű, elkéstél” fogadta. Borzalom, vád, felelősségrevonás zuhog ezekből a szavakból. Éva leül, idegenen, kivetetten a „peremre”. Vajon mi háboroghat hétéves kis szívében? Miért ilyen megvetett?... És még a tanító néni is...: „Már megint elkéstél — ülj csak a helyedre — majd tárgyalunk a késésről”. Tárgyalunk, de mikor és mit... Milyen jó lenne most, mennyit tanulhatnának a tanítójelöltek egy ilyen esetből?! Természetes egész órán figyelemmel kísérjük Éva viselkedését. A konfliktus ő és a közösség és a tanító néni között óriási. Szomorúan és egyedül ül egész órán. A pedagógusnak nem volt ideje a „büntárgyalásra”? (Gárdonyinak volt.)

Feladtam a csoportnak, oldják meg ezt a pedagógiai szituációt. Meg kell oldani Éva sorozatos elkésésének az ügyét. Évát és a közösséget ki kell „békíteni”, az együttműködést fel kell oldani az egyén és a közösség részéről egyaránt. „Osztályügygyé kell tenni Éva elkésését” — mondta ki nagyon helyesen az egyik jelölt. Nagyon értékes vita alakult ki a hallgatók között. Pedagógiai és pszichológiai ismereteik elméleti és gyakorlati szintéziseinek megélését jelentette a probléma elemzése.

Természetes a spontán szituációk mellett a pedagógus előre eltervezett szituációkat is rendez, „pedagógiai helyzeteket”-hoz létre, de nagyon ügyelve arra, hogy a gyermek megszokott viselkedés formáját ne zavarja meg, ne legyen mesterkéltséggel, jellegességgel minden esetben az életszerűség. Az erkölcsi nevelés feladatainak kimunkálása során bőven adódik anyagunk ilyen helyzetek teremtésére. Természetesen vi-

gyáznunk kell az extrém, életidegen, etikailag lényeges komponenseket nem tartalmazó és nem nevelő hatású szituációkra. (Pl.: Az alkalmazott 300,— Ft talált pénz sorsának beverése egy 26-os létszámú osztály esetében.)

Az olvasmányos anyag, a film, valamint a gyakorlatban megélt pedagógiai szituációk elemzésénél a meghatározó szempont a nevelés folyamata és a személyiség kialakításának folyamata. Az egyén viselkedése, a személyiségjegy kialakulásának fázisaiban, tehát a pedagógiai szituáció lehet a nevelési folyamat megindításának, megindulásának alapja (alapszint megállapítás). Betöltheti a gyakorlás, illetve gyakorlati alkalmazás szerepét, de szolgálhatja nevelőmunkánk eredményének a felmérését is. Amíg a gyermeket egy alacsonyabb neveltségi szintről egy magasabb neveltségi szintre vezetjük, e folyamatot legáltalánosabban három mozzanat jellemzi; a tapasztalat, az általánosítás, a gyakorlás, illetve gyakorlati alkalmazás, amelyet mindig átszönek mély érzelmek és akarati aktusok.

A pedagógiai szituációk elemzésénél feltétlenül figyelembe kell vennünk a cselekvő személy (gyermek—pedagógus—pedagógusjelölt) egész egyéniségét, az őt érő külső és belső pedagógiai, pszichológiai hatásrendszer eredőjeként. Nem lehet azonosítanunk, nem lehet általánosítanunk egyes esetekből, hiszen az életkori sajátosságok sem azonosak, társadalmunk jellemzője a „felgyorsulás” jelentkezik az élet minden megnyilvánulásában, tehát a pedagógiai, pszichológiai jelenségekben is. Mi befolyásolhatja tetteinket, cselekedeteinket? — Mi az oka annak, hogy adott szituációban hogy viselkedik a gyermek, a felnőtt, a pedagógus? Miért vette el a kisgyermek a négykrajcárst? Miért választotta a fiú a kisebbik vödröt? Miért dugta a cipője talpába a talált pénzt? ...

A pedagógiai helyzetek elemzésénél tehát komplex pedagógiai, pszichológiai szempontokat kell figyelembe venni.

Pl.:

1. Elemezzük a tevékenységet és cselekedetet a külső tényezők, a motívumok és az ember lelkiállapotának figyelembe vételével.
2. A tevékenységeket és cselekedeteket elemezzük a tevékenység formájának tisztázásával pl. tudatos — akaratlan kívüli stb.
3. Elemezhetjük a tevékenységeket és a cselekedeteket a személyiség és egyes tulajdonságaik általános értékelésének tényében pl. eltérések a viselkedésben, amelyek a személyiség elnyomottságának állapotából erednek vagy egoizmus megnyilvánulása a cselekvésben.
4. A személyiség fejlődési irányának tisztázása lehet a fő cél a tevékenység és a cselekedet elemzésénél.

Tehát a pedagógiai helyzetek, szituációk elemzése olvasmányos, film és gyakorlati esetekben egyaránt nagyon gondosan eltervezett pedagógiai munkát igényel.

Érinteném még az egyesek által felvetett kérdést, mikor alkalmazzuk az olvasmányos, a film és a cselekvés, a tevékenység megélését, illetve elemzését. Vajon korhoz kötött-e így az elhatárolás? Életkori sajátosságtól függően és a nevelési folyamat, személyiségjegyek kialakításának fázisaitól függően minden korban alkalmazhatom az olvasmány, a film, illetve a cselekvéses pedagógiai szituációkat.

A közösségi magatartás képessége csak a társadalmi, közösségi gyakorlat tevékenységrendszerében sajátítható el. Biztosítanunk kell, hogy a gyermek a pedagógiai szituációk során hasonlóképp a pedagógusjelölt minden szükséges követelménnyel szembekerüljön, és akkor és úgy kerüljenek szembe, amikor és ahogyan életkoruk és fejlettségük megkívánja.